

Zdenko Kodelja

Rousseau in patriotizem

Povzetek: Rousseau razume patriotizem kot ljubezen do domovine. Ta ljubezen je zanj ljubezen do skupne svobode, tj. do naše svobode in do svobode naših sodržavljanov, zato brez svobode in brez državljanov sploh ni mogoče govoriti o domovini, temveč le o deželi. Temelj domovine vidi v odnosih med državo in državljani ter v načinu življenja, ki je v skladu z zakoni. Tako je ljubezen do domovine ljubezen do svobode in zakonov. Izvor te ljubezni vidi v hvaležnosti državljanov do dobre vlade, toda ta ljubezen ni brezpogojna. Vlada si jo mora namreč zaslužiti. Zasluži pa si jo lahko le, če z zakoni varuje civilne in politične svoboščine vsakega državljanca ter način življenja, ki temelji na svobodi.

Ključne besede: Rousseau, patriotizem, patria, domovina, ljubezen do domovine, svoboda, vrlina, vzgoja

UDK: 37.01: 37.015.31

Pregledni znanstveni članek

*Dr. Zdenko Kodelja, znanstveni svetnik, Pedagoški inštitut, Gerbičeva 62, SI-1000 Ljubljana, Slovenija;
e-naslov: zdenko.kodelja@pei.si*

Uvod

Patriotizem je navadno razumljen kot ljubezen do domovine, toda vprašanje je, kaj je v resnici predmet te ljubezni, kajti odgovori na to vprašanje so različni. Odvisni so tako od zgodovinskega obdobja, v katerem so bili podani, kakor tudi od tega, kako so tisti, ki so jih podali, razumeli domovino, oziroma natančneje rečeno, kako so razumeli tisto, kar je označeval izraz »patria«¹. Pri tem pa ne gre zgolj za razlike v razumevanju domovine pri posameznih avtorjih, ampak tudi za različne razlage pri istem avtorju. Tak primer je tudi Rousseau, ki je po eni strani, podobno kot Montesquieu, razumel domovino kot republiko, saj je bil prepričan, da je resnična domovina lahko le svobodna država (*état libre*), ki varuje svobodo svojih državljanov. Zato za Rousseauja, kot bomo videli, ne more biti domovine (*patrie*) brez svobode. Brez le-te je to zgolj dežela (*pays*) (prim. Violi 2002, str. 82–83). Po drugi strani Rousseau velja tudi za nekakšnega duhovnega očeta modernega nacionalizma, ker je *patrio* izenačil z *nacijo*, razumljeno kot posebno kulturno ali duhovno enotnost (Chabod 1996, str. 125–127). Toda vprašanje, ali je ta teza pravilna in ali jo je mogoče prepričljivo braniti, puščam v tem zapisu (ki ni nič drugega kot skromen poskus vstopa v analizo Rousseaujevega pojmovanja domovine in patriotizma) ob strani, saj bi njena obravnava zahtevala posebno razpravo.² Tako si v nadaljevanju nekoliko podrobneje pogledjmo le, kako je Rousseau

¹ V antičnem Rimu se je ta izraz najprej v glavnem nanašal na očetnjava, ta pa je bila razumljena na dva načina: »mala očetnjava« je bila oznaka za kraj, v katerem se je nekdo rodil (*patria sua*), medtem ko je bila »velika očetnjava« samo mesto Rim kot mesto »vseh državljanov«, ki je kot tako veljalo za njihovo skupno domovino (*communis patria*). Vendar v tem smislu Rim ni bil mišljen le kot mesto, kot urban prostor, temveč tudi, če že ne predvsem, kot simbol religioznih, moralnih in političnih vrednot. Poleg tega je »patria« že tedaj pomenila še nekaj drugega: kot *res publica* je bila pomensko poistovetena s skupno svobodo in obćim dobrim. Pozneje se je to republikansko razumevanje pojma »patria« spremenilo. V srednjeveških teoloških spisih termin »patria« ni več označeval republike, ampak tako imenovano nebeško domovino (*patria paradisi*), a je bil v poznejših političnih spisih ponovno razumljen v tesni povezavi z republiko, tj. s svobodo in obćim dobrim (Violi 2001, str. 23–92).

² Naj na tem mestu zgolj omenim Virolijevo razlago, ki dokaj prepričljivo pokaže na problematičnost teze, ki uvršča Rousseauja med duhovne očete poznejšega nacionalizma. Med njimi in Rousseaujem so bile namreč po njegovem mnenju pomembne razlike. Zanje je bila, denimo, nacionalna identiteta

v nekaterih svojih delih tematiziral vprašanje domovine in patriotizma, ki je pri njem istoveten z *amour de la patrie*, tj. z ljubeznijo do domovine.

»Ubi libertas, ibi patria«³

Rousseau je v svojem dobro znanem zgodnjem delu »Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi« zapisal, da bi, če bi izbral svojo domovino, želel živeti v državi, v kateri »bi sladka navada, da se ljudje videvajo in spoznavajo, ljubezen do domovine spremenila prej v ljubezen do državljanov kot v ljubezen do zemlje« (Rousseau 1993, str. 13).⁴ Iz tega sledi, da zanj bistvo patriotizma ni v ljubezni do tega, kar so v antičnem rimskem obdobju imenovali *terra patria*.⁵ Ne gre namreč toliko za ljubezen do kraja, v katerem se nekdo rodi, ali za ljubezen do države kot fizičnega prostora,⁶ ampak bolj za ljubezen do sodržavljanov. Objekt njegove ljubezni, ko gre za ljubezen do domovine, kakor jo na tem mestu opredeli Rousseau (1754/2002, str. 5), torej ni ozemlje države, v kateri živi, temveč so to njeni državljani. Ne glede na to pa je ta ljubezen do sodržavljanov vendarle vedno ljubezen do državljanov neke določene države. Prav po tem se namreč patriot razlikuje od kozmopolita, ki se, tako kot so se že nekateri stoiki (Viroli 2001), razglša za državljana sveta, za *kósmou polítes*. Zato patriotizem, kakor ga opredeli Rousseau (1754/2002), ni ljubezen do vsakega človeka kot sodržavljana neke abstraktne svetovne države, ki vključuje vsa človeška bitja. Kajti za Rousseauja, kot pravi Maurizio Viroli, ljubezen do domovine »ni ljubezen do neke neosebne ali abstraktne entitete, temveč navezanost na posamezne ljudi, ki jih poznamo, ker se z njimi videvamo, ker živimo z njimi, ker imamo skupne interese in spomine. Ni mogoče ljubiti tujcev ali anonimnih ali neznanih posameznikov.« (Viroli 2001, str. 80)

Iz tega je mogoče sklepati, da je za Rousseauja ljubezen do sodržavljanov vedno le ljubezen do tistih posameznikov, ki jih poznamo. To pa pomeni, da je

»nujni in zadostni pogoj za posameznikovo moralno in eksistencialno uresničitev«, medtem ko Rousseau poudarja, da »lahko živimo kot človeška bitja samo, če živimo svobodno oz. če živimo kot državljani neke svobodne republike« (Viroli 2001, str. 91); zanje je bila bistvena značilnost domovine duhovna enotnost, ki je bila utemeljena v nacionalnem jeziku, za Rousseauja pa je resnična domovina (*patrie*) samo dobra republika (prav tam).

³ »Domovina je tam, kjer je svoboda.« (Otis v Shapiro 2006, str. 572)

⁴ »Si j'avais eu à choisir le lieu de ma naissance, J'aurais choisi une société [...] où cette douce habitude de se voir et de se connaître, fit de l'amour de la patrie l'amour des citoyens plutôt que celui de la terre.« (Rousseau 1754/2002, str. 5)

⁵ S tem izrazom so poimenovali očetnjavo ali, bolj dobesedno prevedeno, »zemljo očetov«. Tako imenovana »mala očetnjava« je bila družinsko pokopališče, posvečeni del zemljišča, »kjer so ležali ostanki prednikov« in kjer je še vedno živel njihov duh. Velika očetnjava pa je bilo mesto z vsemi svojimi spomeniki, templji in heroji (Viroli 2001, str. 23).

⁶ To, da ima neka dežela prijetno lego, zmerno podnebje, rodovitna tla itd., ni za Rousseauja razlog, zaradi katerega bi jo izbral za svojo domovino. Če pa je po drugačnih kriterijih izbrana domovina slučajno tudi takšna dežela, potem bi si, pravi Rousseau, »za popolno srečo želel samo še uživati vse te dobrine v tej srečni deželi, da bi spokojno živel v prijetni družbi s svojimi sodržavljanji, do katerih bi po njihovem zgledu gojil človečnost, prijateljstvo in vse vrline in bi za seboj pustil časten spomin na trdnega moža in poštenega in vrliga patriota.« (Rousseau 1993, str. 16)

taka patriotska ljubezen zelo omejena, saj ne izključuje le državljanov drugih držav, temveč tudi vse tiste sodržavljane, ki jih ne poznamo. Vprašanje je, ali je to Rousseaujevo stališče upravičeno jemati dobesedno, saj v njegovih drugih izjavah in besedilih ni mogoče najti tako ozkega pojmovanja ljubezni do sodržavljanov. Ne glede na to dilemo se zastavlja vprašanje, zakaj naj bi nekdo ljubil svoje sodržavljane. Na to vprašanje odgovori Rousseau v peti knjigi »Emila«, ko navaja, da mora Emil, ko je postal odrasel, svoje sodržavljane oziroma rojake (*compatriotes*) ljubiti zato, ker so oni varovali njega, ko je bil otrok (Rousseau 1762/2002, str. 107).⁷ Toda ta odgovor je problematičen, saj predpostavlja, da je ljubezen lahko dolžnost. Če jih namreč mora ljubiti, potem je njegova dolžnost, da jih ljubi. Dolžnost ljubiti pa je, kot je opozoril Kant (2003), absurdna. Kajti »ljubezen je stvar čustev, ne volje, in ne morem ljubiti zato, ker *hočem*, še manj zato, ker *moram* (ne morem biti prisiljen v ljubezen); zato je *dolžnost ljubiti* nekaj absurdnega« (prav tam, str. 161).⁸ Da pa Rousseau to ljubezen do sodržavljanov razume kot dolžnost vsakega državljanja, se vidi tudi iz tega, da jo obravnava v kontekstu pojasnjevanja državljanskih dolžnosti. Ena od njih je namreč prav navezanost posameznika na njegov rojstni kraj (Rousseau 1762/2002, str. 107).⁹ Pri tem ostaja nepojasnjeno, ali je takšna navezanost mišljena zgolj kot drugo ime za ljubezen, kot način, kako se ta ljubezen do sodržavljanov manifestira, ali kot nekaj drugega. V vsakem primeru pa je med ljubeznijo do domovine in navezanostjo nanjo vsaj ta podobnost, da tudi ta navezanost ni mišljena toliko kot navezanost na svoj rojstni kraj, temveč bolj kot navezanost na rojake ali sodržavljane. Izkazati jo mora tako, da živi med njimi in jim, kolikor je le v njegovi moči, pomaga (prav tam). To je tisto, kar jim dolguje. Poleg tega je dolžnik tudi svoji domovini. Nikogar ni, pravi Rousseau, ki ne bi bil domovini ničesar dolžan (prav tam).¹⁰ Vsakdo, tudi največji poštenjak, je njen dolžnik. Še več, Rousseau poudarja, da ji prav vsak posameznik dolguje ravno tisto, »kar je za človeka najdragocenejše: moralnost svojih dejanj in ljubezen do vrline« (prav tam).

Zdi se, da Rousseau – vsaj v tem kontekstu – ne dela konceptualne razlike med ljubeznijo in navezanostjo, ki jo čuti državljan do sodržavljanov in svoje domovine. V obeh primerih je to njegova dolžnost. Argument, ki ga Rousseau uporabi, ko poskuša pojasniti razlog, zaradi katerega se patriot čuti dolžnega izkazati ljubezen in privrženost svoji domovini in sodržavljanom, pa je hvaležnost. Hvaležnost za vse tisto dobro, ki ga je bil deležen kot državljan določene države. Ta argument se še vedno pogosto uporablja, vendar še zdaleč ni tako prepričljiv

⁷ »*Tes compatriotes te protégèrent enfant, tu dois les aimer étant homme.*«

⁸ Kot sem opozoril na nekem drugem mestu (Kodelja 2011, str. 127–140), se tudi John Elster (2000) strinja v tem, da ljubezen ne more biti rezultat namernega delovanja, ker je duševno stanje, ki ga ni moč doseči intencionalno, in »lahko nastane le kot stranski produkt delovanja, ki se ga lotimo z drugačnim namenom« (prav tam, str. 63–64). In zdi se, da celo Kant, ki – kot smo videli – trdi, da ljubezen do domovine ne more biti moralna dolžnost, sam na drugem mestu dopušča možnost, da je patriotizem moralna dolžnost (Kant v Kleingeld 2003, str. 299–316). Je dolžnost dobrohotnosti in dobroteljnosti nekoga, ki – če je pogosto prakticirana – lahko sčasoma vodi do čustva ljubezni (Kleingeld, str. 313).

⁹ »*[L]’un de ces devoirs est l’attachement pour le lieu de ta naissance.*«

¹⁰ Rousseau sicer na tem mestu ne govori dobesedno o dolgu do domovine (*patrie*), ampak do dežele (*pays*). Toda iz celotnega konteksta sledi, da ima tisti, ki ima domovino, do nje vsaj tak – če že ne večji – dolg, kot ga ima tisti, ki domovine sploh nima in ima zgolj deželo.

in neproblematičen, kot se morda zdi na prvi pogled. Po eni strani se resda zdi skorajda samoumevno, da je naša dolžnost biti hvaležen za dobrobit, ki jo imamo od domovine in sodržavljanov. Toda po drugi strani smo, vsaj v skladu z nekaterimi etičnimi teorijami hvaležnosti, dolžni izkazati hvaležnost samo tistim ljudem, ki so zavestno in namerno delali – ali vsaj poskušali delati – v naše dobro, in to izključno zaradi želje, da nam pomagajo.¹¹ Prav tako ni soglasja o tem, ali je hvaležnost pravzaprav dolžnost ali vrlina, ali smo dolžni hvaležnost zgolj osebam ali tudi institucijam in domovini itd.¹² Ta vprašanja so relevantna tudi za obravnavano Rousseaujevo pojmovanje patriotske dolžnosti. Kot smo videli, Rousseau enkrat trdi, da mora državljan ljubiti svoje sodržavljane zato, ker so ga oni varovali in mu pomagali, ko je bil otrok, drugič pa, da dolguje domovini moralnost svojih dejanj in ljubezen do vrline. V prvem primeru je torej dolžnik sodržavljanov, v drugem pa dolžnik domovine oziroma njenih zakonov, od katerih ima koristi: zakoni mu namreč dajejo hrabrost, da je pravičen celo med zlobneži, in prav zakoni so tudi tisto, kar ga je naredilo svobodnega in ga naučilo biti gospodar nad samim seboj (Rousseau 1762/2002, str. 107).

Dolg, ki ga ima do sodržavljanov, mora poravnati tako, da jim povrne dobroto, ki je je bil deležen, s tem, da živi med njimi in svojo ljubezen do njih udejanja tako, da jim pomaga, dela dobra in človekoljubna dela ter si prizadeva za obče dobro. Dolg do domovine pa – če prav razujem Rousseaujeve napotke Emilu – poravna tako, »da žrtvuje svoj interes občemu interesu«, da takrat, ko ga vladar ali država pokliče v službo domovini, pusti vse in opravlja častno službo državljana na mestu, ki mu ga določijo itd. (prav tam, str. 123–124).¹³

Iz tega je razvidno, da Rousseau patriotizma kot ljubezni do domovine vendarle ne zreducira na ljubezen do sodržavljanov, sta pa obe vrsti ljubezni med sabo tesno povezani. Zanj je, kot poudarja Viroli, namreč »ljubezen do domovine ljubezen do skupne svobode, tj. do naše svobode in do svobode naših sodržavljanov« (Viroli 2001, str. 80). Zato »brez svobode in brez državljanov ni mogoče govoriti o domovini (*patrie*), temveč le o deželi (*pays*)« (prav tam). Temelj domovine pa Rousseau vidi v »odnosih med državo in državljani ter v načinu življenja, ki je v skladu z republikanskimi institucijami« (prav tam, str. 81) oz. z »zakoni in političnimi institucijami« (Viroli 2003, str. 82). O povezanosti med domovino in svobodo piše Rousseau tudi v razpravi »*Considérations sur le gouvernement de Pologne*«, kjer navaja, da je ljubezen do domovine »ljubezen do svobode in do zakonov« (Rousseau 1755/2002, str. 17). Izvor te ljubezni vidi v »hvaležnosti državljanov do

¹¹ Hvaležnost namreč, kot poudarja Berger (1975, str. 299), ni povračilo za dobrobit, ampak odgovor na dobrohotnost, tj. odgovor na izvršeno dobro delo ali na poskus takega dejanja, če izhaja iz želje, da se pomaga.

¹² Več o problematičnosti uporabe argumenta hvaležnosti pri upravičevanju patriotske dolžnosti glej v Primoratz 2007, str. 28–31.

¹³ Podobno misel najdemo tudi v »Družbeni pogodbi«, kjer Rousseau trdi, da je »državljan dolžan vse, kar lahko nudi državi, nuditi takoj, ko to suveren zahteva.« (Rousseau 2001, str. 35) Ta dolžnost izvira iz same družbene pogodbe, »ki vsebuje nepisano obveznost, [...] da bo vsakogar, ki bi se upiral podrežati obči volji, k temu prisililo vse telo: kar ne pomeni nič drugega, kakor da bo prisiljen biti svoboden. Kajti to, da se vsak državljan izroči domovini, je pogoj, ki jamči za njegovo varnost pred vsakršno osebno odvisnostjo« (prav tam, str. 25–26).

dobre vlade« (Viroli 2001, str. 83). To pomeni, da to ni nikakršna s krščansko etiko inspirirana zastonjska ali brezpogojna ljubezen. Prav nasprotno – je pogojena. Vlada si jo mora zaslužiti. Zasluži pa si jo lahko le, če ravna kot »skupna mati vseh državljanov« (Rousseau v Viroli 2001, str. 83), to se pravi, da mora enako ljubiti vse državljane, njena ljubezen pa se mora izražati v skrbnem varovanju njihovih pravic in svoboščin. Kajti če državljani iz svoje izkušnje vedo, »da so njihove civilne pravice zaščitene, se čutijo varne; in če lahko svobodno udeležujejo svoje politične pravice, čutijo domovino kot nekaj svojega.« (Viroli 2001, str. 83) Po Rousseauju je tako neka država lahko domovina le, če je republika, saj je zanj prav republika tista država, »ki jo vodijo zakoni« (Rousseau 2001, str. 41), ki varujejo civilne in politične svoboščine ter način življenja, ki temelji na svobodi (Viroli 2001, str. 82).

Ker torej domovina po Rousseauju ne more obstajati brez svobode in svoboda ne brez vrline, vrlina pa ne brez državljanov (Rousseau v prav tam, str. 199, op. 50),¹⁴ je ljubezen do domovine, ki podpira vrlino, po eni strani ljubezen do skupne svobode (Viroli 2003, str. 82), po drugi strani pa ljubezen do državljanov.

Ko Rousseau govori o vrlini, misli na politično vrlino, tj. na civilno vrlino, ki jo – kot izhaja iz Virolijeve analize – opredeli na dva načina. Prvič: kot enotnost posebne in obče volje.¹⁵ Prav ta enotnost volje je tista, ki omogoča »našo navezanost na sodržavljane: mi si v veliki meri želimo to, kar si želijo tisti, ki jih ljubimo« (Rousseau v Viroli 2001, str. 198, op. 47). Drugič pa je ta vrlina opredeljena kot strast, kot »duhovna moč, ki jo navdihuje ljubezen do domovine« (prav tam, str. 80). Gre za »moralno moč državljana, ki se je zmožen boriti proti pokvarjenosti in zatiranju. To je moč, ki izhaja iz moralne ogorčenosti in ki vname njegovo dušo in spodbudi njegovo voljo k uporabi in boju« (Viroli 2003, str. 80). Ker taka vrlina predpostavlja ljubezen do domovine, se tudi za vrlega državljana predpostavlja, da je patriot, ki ljubi svojo domovino. Njegovo nasprotje pa ni – kot se pogosto misli – kozmopolit, temveč državljan, ki ga pokvarjenost, s katero je soočen, pušča hladnega in pasivnega, tudi če jo obsoja (prav tam).

Tako razumljena politična vrlina se razlikuje tako od vrline, ki jo je Rousseau v nekem drugem spisu pojmoval kot glas vesti, ki ga slišimo, ko strasti utihnejo (Rousseau v Viroli 2001, str. 80), kakor tudi od čiste moralne vrline, saj ta kaže pot k individualni sreči, medtem ko je civilna vrlina usmerjena k skupni sreči, to se pravi k sreči, ki si jo delimo s sodržavljani (prav tam).¹⁶ Pri tem je za Rousseaujevo razumevanje patriotizma pomembno upoštevati njegovo pojasnilo, da civilna ali politična vrlina predpostavlja ljubezen do domovine. Kajti če želimo, da bodo ljudje vrli, potem moramo, kot poudarja Rousseau, začeti s tem, »da jih pripravimo do tega, da bodo ljubili svojo domovino« (Rousseau v prav tam, str. 79).

¹⁴ »*La patrie ne peut subsister sans la liberté, ni la liberté sans la vertu, ni la vertu sans la citoyenneté.*«

¹⁵ Za posebno voljo je značilno, da »je po svoji naravi nagnjena k nekim stvarim bolj kot k drugim, obča volja pa k enakosti« (Rousseau 2001, str. 31). Posebna volja teži k zasebni koristi, obča pa k javni. Zato »je precejšnja razlika med voljo vseh in občo voljo; slednja namreč vedno upošteva skupni interes, prva pa meri na zasebni interes in je le vsota posebnih volj; toda če tem voljam odvzamemo vse pluse in minuse, ki se med seboj uničujejo, dobimo kot vsoto razlik občo voljo.« (Prav tam, str. 34)

¹⁶ Vendar zanj moralna vrlina (vrlina filozofov) in civilna vrlina nista enakovredni. »Med Sokratom, ki uči resnico, in Katonom, ki se je uprl tiranu, da bi branil republiko, zakone in skupno svobodo, bi morali brez oklevanja izbrati Katona.« (Viroli 2003, str. 81)

Ena od glavnih poti, po kateri naj bi prišli do tega cilja, je za Rousseauja vzgoja. Ta se mora začeti že v družini. Družina je namreč zanj »mala domovina«, v kateri se začne ljubezen do sorodnikov, ki je osnova za poznejšo ljubezen do »velike domovine« (Rousseau 1762/2002, str. 10). Vsak resničen republikanec, pravi Rousseau, »je z materinim mlekom vsrkal ljubezen do svoje domovine, tj. do zakonov in svobode« (Rousseau 1755/2002, str. 17).

Zaključek

Za Rousseauja, kot opozarja Viroli (2001), ljubezen do domovine vendarle ni zgolj politična ljubezen in ni zgolj ljubezen do svobode in zakonov, ampak tudi navezanost na določen način življenja, kulturo, običaje, jezik, religijo itd. Ravno v poudarjanju take navezanosti vidijo nekateri kritiki pot, ki je – ali naj bi – vodila Rousseauja od patriotizma v nacionalizem. A to je, kot sem uvodoma omenil, že neka druga tema, ki bi zahtevala posebno obravnavo.

Literatura in viri

- Berger, F. R. (1975). Gratitude. *Ethics*, 85, št. 4, str. 298–309.
- Chabod, F. (1996). *L'idea di nazione*. Roma, Bari: Laterza.
- Elster, J. (2000). *Kislo grozdje*. Ljubljana: Krtina.
- Kant, I. (2003). *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kleingeld, P. (2003). Kant's Cosmopolitan Patriotism. *Kant-Studien*, 94, št. 3, str. 299–316.
- Kodelja, Z. (2011). Is education for patriotism morally required, permitted or unacceptable? *Studies in Philosophy and Education*, 30, št. 2, str. 127–140.
- Primoratz, I. (2007). Patriotism and morality: Mapping the terrain. V: I. Primoratz in A. Pavkovic (ur.). *Patriotism: philosophical and political perspectives*. Aldershot: Ashgate, str. 17–36.
- Rousseau, J.-J. (1754/2002). *Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes*, Dostopno na: http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/discours_origine_inegalite/discours_inegalite.pdf (pridobljeno 30. 8. 2012).
- Rousseau, J.-J. (1755/2002). *Considérations sur le gouvernement de Pologne*. Dostopno na: http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/considerations_pologne/considerations_pologne.pdf (pridobljeno 30. 8. 2012).
- Rousseau, J.-J. (1762/2002). *Émile ou de l'Éducation* (knj. 5). Dostopno na: http://classiques.uqac.ca/classiques/Rousseau_jj/emile/emile_de_education_5.pdf (pridobljeno 30. 8. 2012).
- Rousseau, J.-J. (1993). *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.
- Rousseau, J.-J. (2001). *Družbena pogodba*. Ljubljana: Krtina.
- Shapiro, F. R. (ur.). (2006). *The Yale Book of Quotations*. New Haven, London: Yale University Press.

- Viroli, M. (2001). *Per amore della patria*. Roma, Bari: Laterza.
- Viroli, M. (2002). *Republicanism*. New York: Hill and Wang.
- Viroli, M. (2003). *For Love of Country*. Oxford: Clarendon Press.

Zdenko KODELJA, Ph.D. (Educational Research Institute, Slovenia)

ROUSSEAU AND PATRIOTISM

Abstract: Rousseau views patriotism as love of the homeland. This love, however, is seen as love of equal freedom, that is, of our freedom and the freedom of our fellow citizens. Consequently, it is impossible to speak about a homeland without freedom and without citizens; therefore, we can only speak about a country. For Rousseau, the foundation of the homeland lies in the relationship between the state and its citizens as well as in a way of life that is in accordance with the laws. He perceives the origin of this love to be in the citizens' gratitude of a good government. Yet, this love is not unconditional. The government must deserve it, it can only do so if the laws protect the civil and political liberties of each citizen, and if the way of life is founded on freedom.

Keywords: Rousseau, patriotism, patria, homeland, love of the homeland, freedom, virtue, education

Scientific review paper